

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ได้กล่าวว่า คนไทยยึดมั่นสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจ และได้ทรงปกป้องประเทศไทยให้ยืนหยัดอยู่ในเวทีโลกอย่างเต็มภาคภูมิอยู่รอดปลอดภัยจากการเป็นประเทศราชเพียงประเทศเดียวในภูมิภาคนี้ และสถาบันศาสนาเป็นศูนย์กลางยึดเหนี่ยวทางจิตใจ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2553 : 2) ทั้งสองสถาบันเป็นเสาหลักของสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งวัดและวังยังเป็นแหล่งสำคัญในการให้การศึกษาและสร้างโอกาสให้คนในสังคมไทย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่ยึดมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ และมีพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางยึดเหนี่ยวทางจิตใจมาตั้งแต่ครั้งอดีต วัดจึงเป็นแหล่งก่อให้เกิดศิลปกรรมขึ้นมากมายซึ่งส่วนใหญ่เป็นมูลเหตุมาจากความเลื่อมใสและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และมีรูปแบบทางที่มิวิวัฒนาการมาตั้งแต่ครั้งอดีต ดังที่ วิรุณ ตั้งเจริญ และอำนาจ เย็นสบาย (2544 : 13) ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการศิลปกรรมในสังคมไทยไว้ว่า สังคมไทยมีวิวัฒนาการทางด้านศิลปกรรมมายาวนาน อาจกล่าวได้ว่าวิวัฒนาการมาพร้อมกับการเป็นชาติไทย มีสายธารความสัมพันธ์กับวัง วัด และบ้าน ศิลปกรรมสายวังได้สืบทอดพัฒนาไปสู่ความอลังการและความศรัทธา ศิลปกรรมสายวัดได้พัฒนาไปสู่ความสง่างามและจิตใจศิลปกรรมสายบ้านก็พัฒนาไปสู่กระแสดำเนินชีวิต และความงามที่เรียบง่ายตลอดเวลาของวิวัฒนาการนั้น สายธารทั้งสามสายได้สัมพันธ์สอดคล้องกันตลอดมา หากกระแสใดกระแสหนึ่งโดดเด่นหรืออ่อนตัวลงก็เป็นไปตามสภาพชุมชน วันเวลาและสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนไป

จากเหตุผลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าศิลปกรรมในสังคมไทยมีวิวัฒนาการอยู่เสมอ ซึ่งขึ้นอยู่กับกาลเวลา สภาพของชุมชน และสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะวัดจึงเป็นพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมและเป็นแหล่งบันทึกเรื่องราวทางพิธีกรรมในราชสำนักอันเป็นการให้ความหมายและความสำคัญของงานศิลปะประดิษฐ์ผ่านสัญลักษณ์ทางศิลปะไทย ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะพบพื้นที่ในการบันทึกเรื่องราวทางพิธีกรรมดังกล่าวได้จากวัด ดังที่ รลิกา อังกูร (2544 : 148) กล่าวว่า วัดเป็นแหล่งที่รวบรวมงานศิลปวิทยาการและความรู้มากมายหลายสาขา ตลอดจนเป็นแหล่งรวมของศิลปกรรมที่มีค่า เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งงานศิลปกรรมต่าง ๆ เหล่านี้นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าและเป็นเสมือนเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทย จากข้อความดังกล่าวจึงเป็นการแสดงให้เห็นว่าวัดเป็นพื้นที่ที่สำคัญต่อสังคมไทยตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบันในการบันทึกความทรงจำผ่าน จิตรกรรมฝาผนัง ลายปูนปั้น ประดับอาคาร เป็นต้น เพราะภายในวัดประกอบไปด้วยศิลปวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นอารยธรรม และความ

เจริญของชาติอันเป็นแหล่งรวมที่สามารถศึกษาย้อนกลับได้ในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรมรวมทั้งการเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน สัญลักษณ์ที่แสดงถึงความสำคัญดังกล่าวได้ปรากฏในรูปแบบทางศิลปะไทย เช่น งานจิตรกรรมฝาผนัง งานปูนปั้น ภาพลายรดน้ำ เป็นต้น ซึ่งงานศิลปะไทยเหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อรับใช้ศาสนา อันมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะไปตามยุคสมัย สาเหตุมาจากอิทธิพลทางสภาพแวดล้อมและอิทธิพลจากต่างชาติ ซึ่งงานศิลปะไทยที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในวัด เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงในเรื่องเนื้อหาสาระและรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับศาสนา รวมถึงสอดแทรกจิตวิทยาและสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในยุคสมัยนั้น ตลอดจนการนำช่างที่มีฝีมือดีที่สุดในยุคสมัยนั้นมาสร้างเพื่อให้เกิดคุณค่าทางด้านความงามและคติคำสอน ดังที่ สันติ เล็กสุขุม (2548 : 11) กล่าวว่า งานช่างภายในวัด มีอยู่สามประเภทหลัก ต่างมีความเกี่ยวข้องกัน คือ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม โดยมีปلي่ก้อย่างงานช่างหลากหลายที่ต่างมีความสำคัญเฉพาะตัวเช่นกัน เช่น งานประดับตกแต่งที่เขียนวาด การสลัก งานประดับประดาประเภทต่าง ๆ เป็นหมวดหมู่อยู่ในงานช่างสิบหมู่ ซึ่งอนุโลมอยู่ในงานช่างหลักทั้งสามที่กล่าวมาด้วย

ดังนั้นงานช่างศิลปกรรมภายในวัดจะพบในงานสามส่วนด้วยกัน คือ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งงานประดับตกแต่งนี้ยังพบการตกแต่งตามอาคารยังเป็นการบันทึกรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ผ่านงานศิลปะไทย โดยเฉพาะหลักฐานทางโบราณคดีตามโบราณสถานต่าง ๆ ในแถบทวีปเอเชียชี้ให้เห็นว่าชาติพันธุ์แถบนี้มีการนำดอกไม้มาประดับเคหสถานตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ สืบเนื่องจากศาสนสถาน พระราชวัง และบ้านคหบดี ที่มีการทำเป็นลายปูนปั้นเป็นรูปเฟื้องดอกไม้ลายต่าง ๆ จากการสันนิษฐานเชื่อว่าคนในสมัยก่อนจะนำดอกไม้มาประดับบ้านเรือน แต่ด้วยดอกไม้มีอายุการใช้งานที่สั้น ทำให้เกิดภูมิปัญญาที่เลียนแบบธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดลายปูนปั้นหรืองานแกะสลักเป็นรูปดอกไม้ต่าง ๆ อาทิ ทับหลังของปราสาทในเขมร ลายปูนปั้นประดับในพระราชวังในอินเดีย ลวดลายสลูปะเจดีย์ในวัดพระเชตุพลวิมลคลาราม เป็นต้น

เนื่องจากประเทศไทยเป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ ทำให้ประเทศของเรามีพรรณไม้ที่สวยงามหลายชนิด ผสมกับแนวความคิดสร้างสรรค์ของคนไทย ที่ชอบประดิษฐ์ประดอยมาตั้งแต่สมัยโบราณ ก่อให้เกิดงานหัตถศิลป์อันปราณีตมากมายหลายแขนงหนึ่งในนั้นคือ งานศิลปะประดิษฐ์ดอกไม้แบบไทยอันเป็นเอกลักษณ์และวัฒนธรรมประจำชาติไทยที่บรรพบุรุษได้คิดประดิษฐ์ขึ้น ชี้ให้เห็นถึงความเจริญในทางสติปัญญาและจิตใจของชาวไทยได้ดีและเป็นศิลปะที่มีความละเอียดอ่อน ต้องใช้ความอดทนในการทำสูง ซึ่งรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์งานดอกไม้สดแบบไทยเป็นงานศิลปะที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และมีการเสื่อมถอยไปเมื่อคราวเสียกรุงเป็นครั้งที่ 2 จากนั้นจึงเริ่มถูกฟื้นฟูอีกครั้งเมื่อเริ่มสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ รูปแบบของงานประดิษฐ์ดอกไม้สดได้รับการพัฒนามาตามยุคสมัย โดยเฉพาะช่วงที่ประเทศของเรามีการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติมากขึ้น รูปแบบวัฒนธรรมที่มาพร้อมกับชาวต่างชาติก็ส่งอิทธิพลต่อชาวสยามในยุคนั้นอยู่นั่นเอง ทำให้งานศิลปะประดิษฐ์งานดอกไม้สดแบบไทยนี้ เริ่มมีการปรับรูปแบบให้เข้ากับสมัยนิยมมากขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น แบบของโคมจีน แบบโคมไฟแบบยุโรป เป็นต้น งานดอกไม้สดแบบไทยจึงมีการผสมทางวัฒนธรรมไปด้วย จากอดีตจนถึงปัจจุบันงานดอกไม้สดแบบไทยเป็นหัตถศิลป์อันวิจิตรของไทยเป็นศิลปะอีกแขนงหนึ่งที่เชิดหน้าชูตาของแผ่นดิน ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในหัตถศิลป์อันทรงคุณค่า ที่ได้

บมเพาะภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่องจนถึงยุคปัจจุบัน ความงดงามข้างต้น ก็ยังคงปรากฏให้คนรุ่นหลังได้พบเห็นและชื่นชมอยู่ก็เนื่องจากวัดเป็นพื้นที่บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้ในรูปแบบงานศิลปะไทย ดังที่ มณिरัตน์ จันทะพะลิน (2527 : 21) ได้กล่าวถึงพื้นที่ของวัดที่มีการตกแต่งอาคารในวัดด้วยรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ว่า ได้พบผนังห้องและเพดานตามพระที่นั่งองค์ต่าง ๆ และตามวัดหลายวัดจะมีจิตรกรรมที่เป็นภาพพวงดอกไม้สดบ้าง มีอุบะบ้าง เพ็ญโยงเป็นระยะ บางแบบจะปนกับลายฝรั่งบ้าง ลายจีนบ้าง กล่าวคือใช้ดอกไม้เครื่องเถาตามลักษณะธรรมชาติไม่ได้นำมาประดิษฐ์ก่อน ดอกไม้สดเป็นงานประณีตศิลป์ ตามหน้าบันโบสถ์และศาลาบางแห่งมีลายปูนปั้นเป็นพวงดอกไม้ ข้อดอกไม้เลื้อยประดับตามขอบหน้าต่างรูปทรงประตูเป็นธรรมชาติ

สมศักดิ์ แดงพันธ์และวีระชัย วีระสุขสวัสดิ์ (2533:81) ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังที่พบในวัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหารว่า พบลายผ้า幔พวงมาลัยที่ด้านบนฝาผนังเขียนเป็นลายผ้า幔สีน้ำตาล ชายผ้าเขียนสีเหลืองอ่อน สลับด้วยการตัดเส้น สีขาว สีเทา และสีแดง และเขียนลายพวงมาลัยทับบนผ้า幔อีกที การเขียนลายผ้า幔พวงมาลัยนี้ น่าจะจำลองมาจากของจริงในสมัยนั้น อีกทั้ง สมศักดิ์ แดงพันธ์ (2551 : 36) ยังกล่าวถึงพื้นที่พิธีกรรมของราชสำนักผ่านงานศิลปะไทย อีกว่า ห้องภาพที่ 3 ว่าด้วยเรื่องการเสด็จพระราชดำเนินของพระมหากษัตริย์ พบจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพพระอารามหลวงมีการทำพวงดอกไม้เป็นโคมห้อยรอบบริเวณวัด มีพระสงฆ์นั่งชุมนุมอยู่ในพระอุโบสถ

บรรจบพร ประพัฒน์ทอง (2547:109) ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังที่พบในวัดบุปผารามไว้ว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังบนช่องหน้าต่างในพระวิหารวัดบุปผารามเป็นภาพเครื่องโต๊ะสี่เหลี่ยม 3 ตัววางซ้อนทับกันอยู่และมีโต๊ะอีก 1 ตัววางอยู่ด้านหลัง บนโต๊ะมีสิ่งของมงคลหรือสัญลักษณ์มงคลวางอยู่หลายอย่าง มองภาพจากด้านบนลงล่างจะเห็นภาพของ ม่านระบายเปิดชายทั้งซ้ายและขวา ถัดลงมาเป็นมาลัยอุบะร้อยห้อยระย้าลงมาด้านล่าง บนโต๊ะตัวบนสุดวางนาฬิกาทรงยุโรปและพานดอกไม้ โต๊ะตัวที่สองถัดลงมาด้านล่างวางพานดอกไม้และเชิงเทียน โต๊ะตัวล่างสุดวางภาตผลองุ่น แจกันดอกไม้ กระถางรูป โต๊ะตัวหลังสุดวางแจกันดอกไม้ขนาดใหญ่ กระเช้าดอกไม้และภาตใส่ดอกไม้ นอกจากนี้ยังพบงานปูนปั้นในการตกแต่งอาคารวัดด้วยรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ ดังที่ ปฏิพัทธ์ ดาระดาช (2539 : 101 - 104) ได้กล่าวว่า หน้าบันศาลาหน้าพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร ด้านทิศเหนือมีการปั้นปูนเป็นรูปพวงมาลัยราวมีพู่ห้อยเป็นลายเฟื้อง ตรงกลางเป็นภาพเครื่องแขวน วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีลายเฟื้องปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบสี ตรงส่วนย่อมุมทำเป็นรูปสัตว์แบบจีนที่มณฑป และที่วัดเทพธิดารามพบลายเฟื้องประดับกระเบื้องเคลือบที่หน้าบันพระวิหารวัดเทพธิดาราม ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ 3

จะพบว่าศิลปะไทยทั้งในงานจิตรกรรมฝาผนัง งานปูนปั้น งานปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบสีนั้นเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความสำคัญของพระราชพิธีในราชสำนัก เป็นการบันทึกรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ เช่น งานดอกไม้สดและงานใบตองของไทย ไม่ว่าจะเป็นลายเฟื้อง ลายเครื่องแขวน ลายมาลัยอุบะ เป็นต้น นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาของช่างไทยที่สำคัญ ในการประดับตกแต่งอาคารทั้งพระอุโบสถและพระวิหาร วัดที่พบส่วนใหญ่จะพบในสถาปัตยกรรมของวัดหลวงในกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะในเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญในด้านประวัติศาสตร์มายาวนาน ดังที่ กรมศิลปากร. (2539 : 13) ได้กล่าวว่า

สถาปัตยกรรมวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ได้สร้างมามากกว่า 200 ปี และสถาปัตยกรรมบางแห่ง ยังสืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งมีอายุมากกว่า 300 ปี นับได้ว่าเป็นมรดกที่มีคุณค่าและมีชีวิตที่สามารถสัมผัสและจับต้องได้ กองอนุรักษ์สิ่งแวดลอมธรรมชาติและศิลปกรรมฯ (2547 : 13) กล่าวว่า พื้นที่ในเกาะรัตนโกสินทร์จัดได้ว่าเป็นบริเวณที่มีศาสนสถานเก่าแก่ที่มีความสำคัญคู่บ้านคู่เมืองจำนวนมาก ส่วนหนึ่งเป็นวัดที่มีอยู่ก่อนการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ อีกส่วนหนึ่งสร้างขึ้นโดยเลียนแบบธรรมเนียมการสร้างวัดและสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยา

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นคุณค่า และความสำคัญในการศึกษาวิเคราะห์ศิลปะประดิษฐ์จากงานศิลปะไทยในเกาะรัตนโกสินทร์นี้ ทั้งในด้านการศึกษารูปแบบและการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทย เช่น งานจิตรกรรมฝาผนัง งานปูนปั้น งานปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบสีทั้งการตกแต่งในพระอุโบสถและพระวิหาร ของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นพื้นที่ในการบันทึกรูปแบบงานที่สำคัญของพิธีกรรมในราชสำนัก และเพื่อจัดทำแผนผังและตำแหน่งการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ซึ่งเป็นการบันทึกเป็นแผนที่ความรู้เฉพาะด้าน และได้เรียนรู้ภูมิปัญญาของช่างไทยในการนำศิลปะประดิษฐ์มาเป็นสัญลักษณ์ในการตกแต่งอาคารอย่างไร อันจะเป็นประโยชน์และเป็นข้อมูลที่สำคัญในด้านวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ ด้านศิลปกรรม และผู้ที่สนใจทั่วไป อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของช่างไทยให้คงอยู่สืบไป

1.2 วัดอุประสงค์

1.2.1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทยจากวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์

1.2.2 เพื่อจัดทำแผนผังและตำแหน่งการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทยจากวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์

1.3 ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพเชิงพรรณนาในพื้นที่ของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ จำนวน 14 วัด ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรหลักของการวิจัย และวิธีการเก็บข้อมูล ดังนี้

1.3.1 ประชากรการวิจัย

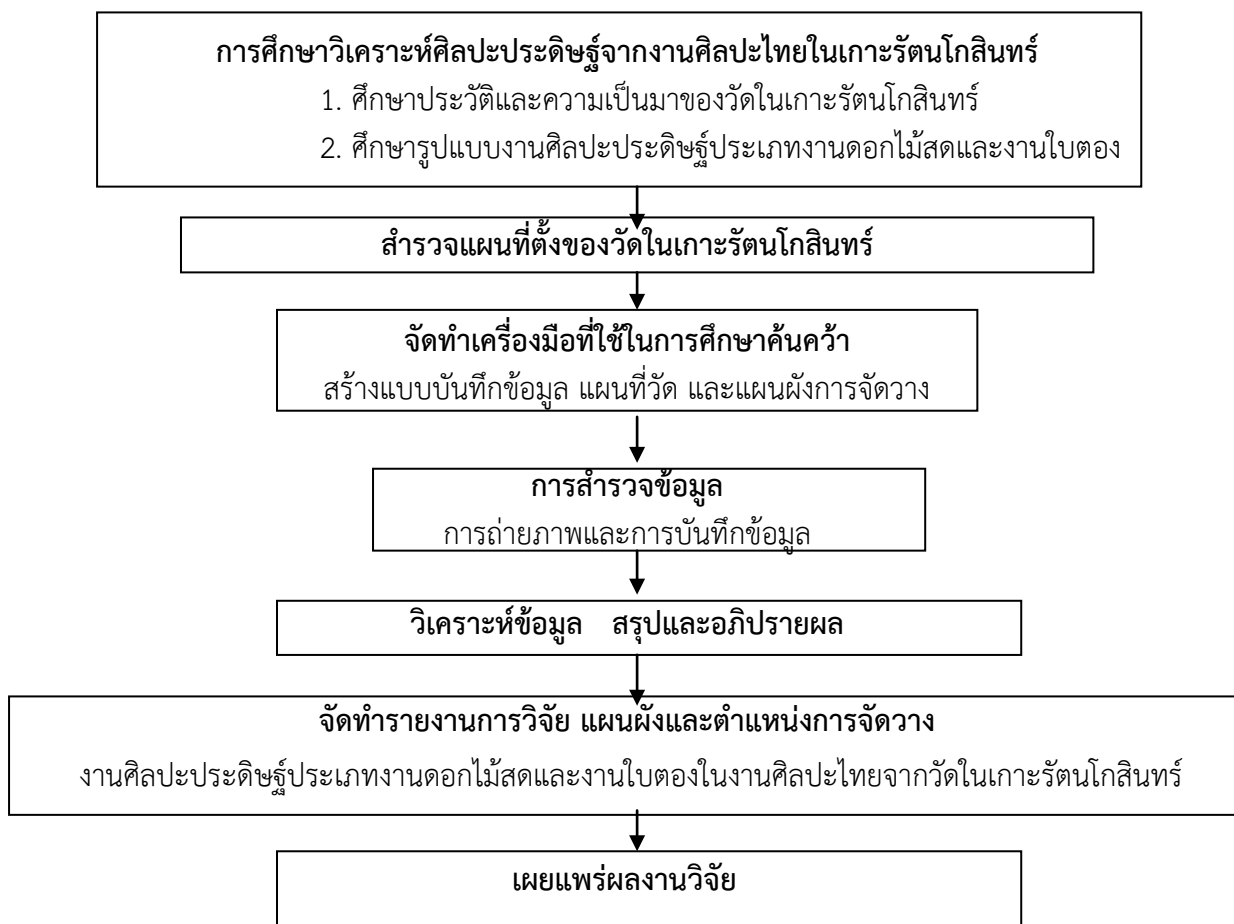
วัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ จำนวน 14 วัด ได้แก่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร วัดบูรณศิริมิตยาราม วัดบวรสถานสุทธาวาส วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร วัดมหารณพารามวรวิหาร วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร วัดเทพธิดารามวรวิหาร วัดราชนคดารามวรวิหาร วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร วัดราชบูรณะราชวรวิหาร และวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร

1.3.2 วิธีการเก็บข้อมูลการวิจัย

- 1) ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลการวิจัยภาคสนามเป็นระยะเวลาทำการวิจัย 1 ปี
- 2) ศึกษาข้อมูลประวัติและความเป็นมาของวัดในเกาะรัตนโกสินทร์

- 3) ศึกษารูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตอง
- 4) สำรวจแผนที่ตั้งของวัดในเกาะรัตนโกสินทร์ จำนวน 14 วัด
- 5) จัดทำเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า ได้แก่ แบบบันทึกข้อมูล แผนที่วัดในการเดินทางสำรวจ แผนที่ภายในวัดเพื่อบันทึกตำแหน่งที่พบในการจัดวาง และประเภทของงานศิลปะประดิษฐ์ที่ใช้ในการประดับตกแต่งวัด
- 6) ดำเนินการสำรวจข้อมูลด้วยการถ่ายภาพ การบันทึกข้อมูลในแบบบันทึก และแบบบันทึกแผนผัง และตำแหน่งการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองภายในวัด
- 7) วิเคราะห์ข้อมูล สรุปและอภิปรายผลจากภาพถ่าย การบันทึกข้อมูลในแบบบันทึก และแบบบันทึกในแผนผัง และตำแหน่งการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองภายในวัด ในด้านรูปแบบ และการจัดวาง
- 8) จัดทำแผนผัง และตำแหน่งการจัดวางการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทยจากวัดในเกาะรัตนโกสินทร์
- 9) รายงานฉบับสมบูรณ์ และเผยแพร่ผลงานวิจัย

แผนภูมิที่ 1 แผนภูมิวิธีการเก็บข้อมูลการวิจัย

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ที่ปฏิบัติงานภาคสนาม และข้อมูลที่น่ามาใช้เป็นข้อมูลหลักในการวิจัย ดังนี้

1.4.1 พื้นที่ปฏิบัติงานสนามหลัก คือวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ จำนวน 14 วัด ได้แก่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร วัดบูรณศิริมัตถาราม วัดบวรสถานสุทธาวาส วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร วัดมหรณพารามวรวิหาร วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร วัดเทพธิดารามวรวิหาร วัดราชนันทดารามวรวิหาร วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร วัดราชบูรณะราชวรวิหาร และวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์

ที่มา : แผนที่ชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร และสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2547 : 13).

1.4.2 ข้อมูลที่นำมาใช้เป็นข้อมูลหลักในการวิจัย ได้จัดแบ่งเป็น 2 กลุ่มประเภทดังนี้

1) ข้อมูลประเภทเอกสารลายลักษณ์ เช่น ตำนาน จดหมายเหตุ เอกสารสิ่งพิมพ์ หนังสือ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ ศิลปะประดิษฐ์ที่ใช้ในพิธีกรรมราชสำนัก งานศิลปะไทยที่ใช้รูปแบบศิลปะประดิษฐ์ในการประดับตกแต่ง ฯลฯ

2) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนามคือ ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกภาพ และจากการศึกษา สังเกต

1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น

ข้อตกลงเบื้องต้นในการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ศิลปะประดิษฐ์จากงานศิลปะไทยของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์” นี้ ได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการบันทึกภาพและการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการอธิบายข้อมูลดังกล่าว ซึ่งรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือรูปแบบงานดอกไม้สดและงานใบตองจากงานศิลปะไทยที่ใช้ประดับตกแต่งอาคาร เช่น บริเวณพระอุโบสถ พระวิหาร หน้าบัน ชุ่มประตู่-หน้าต่าง เจดีย์ เป็นต้น งานศิลปะไทย ได้แก่ งานจิตรกรรมฝาผนัง งานประติมากรรม งานปูนปั้น งานปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบสี ลายรดน้ำ งานประดับมุก เป็นต้น และจัดทำแผนผังและตำแหน่งการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ที่พบจากวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ จำนวน 14 วัด

1.6 ความสำคัญของการวิจัย

ความสำคัญของการเรียบเรียงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ศิลปะประดิษฐ์จากงานศิลปะไทยของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์” จะทำให้เกิดประโยชน์ในทางวิชาการด้านสังคมและวัฒนธรรม ดังนี้

1.6.1 ทำให้เข้าใจแบบแผนในการสร้างรูปสัญลักษณ์ของงานศิลปะประดิษฐ์ ที่ปรากฏในงานศิลปะไทยของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ ทั้งในด้านรูปแบบและการจัดวางของภูมิปัญญาช่างไทย

1.6.2 เป็นการสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับงานศิลปะประดิษฐ์ในด้านสัญลักษณ์ในพิธีกรรมของราชสำนัก ผ่านการบันทึกรูปแบบบนพื้นที่ของศิลปะไทยในการประดับตกแต่งวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์

1.6.3 ทำให้เข้าใจรูปแบบงาน และการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ในด้านพัฒนาการ และการให้ความสำคัญของภูมิปัญญาของช่างไทยมีความเหมือนและแตกต่างจากอดีตและในปัจจุบัน

1.6.4 ทำให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ของวัดอันเป็นศูนย์กลางของการสร้างความสัมพันธ์คนในสังคม และวัฒนธรรม และทำให้เข้าใจถึงพลังความศรัทธาของคนที่มีต่อพระพุทธศาสนา

1.7 สมมติฐาน

1.7.1 รูปแบบและการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทยที่พบ เป็นการบันทึกรูปแบบพิธีกรรมของราชสำนักผ่านพื้นที่ของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์

1.7.2 ตำแหน่งการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทย เป็นการบันทึกรูปแบบผ่านสัญลักษณ์ ในการให้ความสำคัญของช่างไทยในการประดับตกแต่งอาคารของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์

1.8 กรอบแนวความคิด

กรอบแนวความคิดในการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ศิลปะประดิษฐ์จากงานศิลปะไทยของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์” เป็นการตีความ (Interpretation) จากหลักฐานที่พบในงานศิลปะไทยที่ประดับตกแต่งอาคารของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ ในลักษณะของการเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายในด้านรูปแบบศิลปะประดิษฐ์จากภูมิปัญญาของช่างไทยสร้างขึ้น เป็นการให้ความสำคัญในการบันทึกรูปแบบของสังคมและวัฒนธรรมในสมัยนั้น และเป็นพื้นที่ที่บันทึกเรื่องเกี่ยวกับพิธีกรรมในราชสำนักผ่านงานศิลปะไทย เช่น งานปูนปั้น จิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น โดยใช้กรอบแนวคิดหรือวิธีวิทยาที่ว่าด้วยแนวคิดสำคัญ 2 แนวคิดเป็นหลักการวิจัยในการพรรณนาวิเคราะห์ปรากฏการณ์สนาม คือ แนวคิดเรื่องพื้นที่ (Place / Space) ในการตีความ (Interpretation) จากหลักฐานประเภทโบราณวัตถุสถานที่และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ และแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์ (Symbolism)

1.8.1 แนวคิดเรื่องพื้นที่

ในส่วนของสัญลักษณ์ของความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนานั้น แสง จันทรงาม (2534 : 182-185) ได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Holy Grounds) หมายถึง อาณาบริเวณที่มีความสัมพันธ์กับประวัติ หรือเหตุการณ์ที่สำคัญทางศาสนา โดยนัยย่อหมายถึงบริเวณพื้นที่นั้น ๆ ในเวลาต่อมาได้รับการยอมรับว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์ หรือยังหมายถึงสายน้ำศักดิ์สิทธิ์ อีกประการหนึ่งคือ อาคารศักดิ์สิทธิ์ (Holy Building) หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่งอย่างใดในศาสนา อาคารหรือสิ่งก่อสร้างศักดิ์สิทธิ์อาจอยู่รวมในบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ด้วย อาคารสิ่งก่อสร้างศักดิ์สิทธิ์มีหลายชนิดแล้วแต่ลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้อง เช่น หอผี ศาลเจ้า เทวาลัย พระอุโบสถ สถูปหรือเจดีย์ และหอพระไตรปิฎก เป็นต้น ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้เป็นการอาคารศักดิ์สิทธิ์ (Holy Building) เพราะเป็นการเน้นอาคารที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร เป็นต้น

1.8.2 แนวคิดด้านสัญลักษณ์ (Symbolism)

ด้วยวัดในเกาะรัตนโกสินทร์เป็นสิ่งก่อสร้างที่เนื่องในศาสนา การทำความเข้าใจทางด้านความหมายและความสำคัญของศิลปะไทยที่พบภายในวัดที่ประดับตกแต่งด้วยรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ และด้านคติความเชื่อที่สำคัญก็คือ การทำความเข้าใจด้านระบบสัญลักษณ์ของรูปแบบงานที่พบ ดังที่ Geertz (ปริตดา เณลิเมฆา กอนันตกุล. 2536 : 17-19 ; อ้างอิงมาจาก Geertz. 1973 : 86 - 125) ได้กล่าวถึงการทำความเข้าใจศาสนาโดยอาศัยการวิเคราะห์สัญลักษณ์และการตีความว่า ศาสนาเป็นระบบสัญลักษณ์ระบบหนึ่งที่มี

ความหมายครอบคลุมกว้างมาก สัญลักษณ์อาจเป็นวัตถุ การกระทำ เหตุการณ์ ความสัมพันธ์ แต่ทั้งหมดนั้นทำหน้าที่เป็นพาหนะแห่งความสำนึก หรือเป็นความคิดความรู้สึกที่เป็นนามธรรมบางอย่างที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม ระบบสัญลักษณ์นี้สามารถนำไปสู่การสร้างความรู้สึก (Mood) และแรงจูงใจ (Motivation) ให้แก่มนุษย์ โดยอ้างถึงระเบียบที่ยิ่งใหญ่บางอย่างที่เกี่ยวกับจุดหมายปลายทางของการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ โดยสัญลักษณ์ทางศาสนามีลักษณะที่สำคัญอยู่สามประการ คือ ประการแรกเป็นการนำเหตุผลกับอารมณ์ ความรู้สึกมาผนวกเข้าด้วยกันหรือทำให้เป็นเรื่องเดียวกัน ประการที่สอง ศาสนาในฐานะที่เป็นระบบสัญลักษณ์ที่มีแบบแผนบางอย่างของการเกิดและการดำรงอยู่ในสังคม คือเป็นทั้งสิ่งที่ก่อให้เกิดบรรยากาศทางความรู้สึกและโลกทัศน์ในสังคม สัญลักษณ์จึงเป็นทั้งเหตุทั้งผลในเวลาเดียวกัน และประการสุดท้ายระบบสัญลักษณ์มีแบบแผนการปฏิบัติที่ทำให้เกิดการยอมรับเห็นคล้อยและเกิดศรัทธา แบบแผนนี้มีลักษณะเด่นที่จะพิจารณาได้จากการที่คนเราจะยอมรับความเชื่ออย่างหนึ่งอย่างใดได้อย่างซึมซับได้นั้น ส่วนใหญ่ไม่ได้เกิดจากการคิดไตร่ตรองด้วยเหตุผล แต่เป็นการสร้างการยอมรับในเบื้องต้น โดยอาศัยสิ่งซึ่งมีลักษณะเป็นกายภาพ (Imagery) ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเห็นรูปประติมากรรม รูปเคารพ รูปสลัก ภาพวาด อาคาร สิ่งก่อสร้างตลอดจนสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งมีการใช้สืบทอดกันมาจนเป็นประเพณีปฏิบัติ กรอบแนวคิดด้านสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับศาสนาดังกล่าว เป็นการอธิบายให้เข้าใจได้ว่าสัญลักษณ์ทางศาสนาเป็นเรื่องของความคิด ความรู้สึกที่เป็นนามธรรมที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม ศิลปะไทยที่เป็นรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ที่พบจากวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์นั้นเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีลักษณะเป็นรูปธรรม ที่มาจากคติความเชื่อของคนที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนา

1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.9.1 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) สร้างองค์ความรู้ทางด้านศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองจากงานศิลปะไทย
- 2) เห็นคุณค่าด้านงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองจากงานศิลปะไทย
- 3) ส่งเสริม พัฒนางานด้านศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตอง

1.9.2 ผู้ใช้ประโยชน์ในงานวิจัยประกอบด้วย

- 1) ผู้ใช้ประโยชน์ทางตรง ได้แก่ นักศึกษา นักวิชาการในด้านคหกรรมศาสตร์ ด้านศิลปกรรม
- 2) ผู้ใช้ประโยชน์ทางอ้อม ได้แก่ นักศึกษา นักวิชาการ และผู้ที่สนใจทั่วไป

1.10 นิยามศัพท์

1.10.1 ศิลปะประดิษฐ์ หมายถึง งานเครื่องสดและงานเครื่องสังเวย งานเครื่องสด เช่น งานดอกไม้สด งานใบตอง มัลลย์ เครื่องแขวน พานพุ่ม เป็นต้น และงานเครื่องสังเวย เช่น บายศรี บัตรพลิ เป็นต้น ซึ่งได้ใช้รูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ดังกล่าวในการประดับตกแต่งในพระอุโบสถและพระวิหารของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ในรูปแบบของศิลปะไทย

1.10.2 ศิลปะไทย หมายถึง ศิลปะจากภูมิปัญญาช่างไทยโดยเฉพาะช่างสิบหมู่ เช่น จิตรกรรมฝาผนัง งานปูนปั้น งานปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบสีที่ประดับตกแต่งในพระอุโบสถและพระวิหารของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์

1.10.3 วัดหลวง หมายถึง วัดหลวงที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ จำนวน 14 วัด ได้แก่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร วัดบูรณศิริมัตยาราม วัดบวรสถานสุทธาวาส วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร วัดบวรนิเวศวิหาร ราชวรวิหาร วัดมหรณพารามวรวิหาร วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร วัดเทพธิดารามวรวิหาร วัดราชนันทารามวรวิหาร วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร วัดราชบูรณะราชวรวิหาร และวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร